
Epistemik Paradigmanın Seyri: Erdem-Güç-İktidar

Progress of Epistemic Paradigm: Virtue, Power, Government

RIZA BAKIŞ

Cumhuriyet University

Received: 15.10.2017 | Accepted: 30.12.2017

Abstract: When a reading desired in which some concepts are taken into focus, the entire understanding of the history of thought can be reached; existence, knowledge and virtue are some of these. Our goal is not to read the history of philosophy through these concepts. Our aim is to carry out a debate over epistemic relations of the concepts of virtue, power and government and to take a trail from the thought of West. When it is considered the concepts of 'virtue, power and government', virtue is in the field of ethic, and the others are in the field of philosophy of politics. At the same time, as it is seen in the propositions like 'virtue is knowledge, knowledge is to possess/power, knowledge is power', knowledge is a common concept. The first statement belongs to Socrates; the second one belongs to Francis Bacon and the third one to Michel Foucault. Hence, our discussion will be based on the philosophy of knowledge, value and politics based on the views of these three philosophers.

Keywords: Virtue, power, government, knowledge, value, epistemic paradigm.

© Bakış, R. (2017). Epistemik Paradigmanın Seyri: Erdem-Güç-İktidar. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 7 (2), 203-218.

I

İlk ortaya çıktığı dönemde felsefenin ilgisi bilen özne değil, bilginin konusu olan nesne üzerine yoğunlaşmıştı. Bu bakımdan ilk Yunan filozofları, haklı olarak “doğa filozofları” olarak adlandırılırlar. Sonraki dönemlerde bilginin imkânına, kaynağına, sınırlarına, ölçütlerine ilişkin ilk sorular, ilk şüpheler, ilk tartışmalar ortaya çıkmasına rağmen bilgi konusunun felsefi düşüncenin gündemine gelmesi Sofistler, Sokrates ve onu takip eden Platon, Aristoteles gibi büyük filozoflar döneminde olmuştur; o günden bu bugüne de bilgi sorunu üzerindeki tartışmalar felsefi düşüncenin tam merkezinde yer almaya devam etmektedir (Asrlan, 1994: 17).

Antropolojik dönemin bir temsilcisi olarak kabul edilen Sokrates’in felsefesi erdem felsefesidir ama “Erdem bilgidir” ifadesi de göstermektedir ki epistemik bir tarafı olan bir felsefedir (Akarsu, 1962: 58-59). Bu aforizmayla Sokrates’in amacı, kendinden önceki felsefede olduğu gibi doğa felsefesine yönelmek değil, dikkatleri insan öznesi üzerine çekmektir; çünkü Sokrates, doğa meselesini insanın gerçek meselesi olarak görmemektedir. Ona göre, asıl olan insanın mutluluğudur; mutluluk ise, ruhun yetkinleşmesine bağlıdır. Bu yetkinliği ortaya çıkaracak olan da doğru eylemde bulunabilmektir. Bilgelige sahip bir insan, neyin doğru olduğunu, neyin iyi olduğunu bilir; ölçü sanatına sahiptir. Bundan dolayı da erdem sahibidir (Confrod, 2003: 60-62).

Erdem, Antik Yunan’da bir şeyin yetkinliği anlamına gelmektedir. Kendine uygun olan işi yapana, kendine özgü işlevi yerine getirene erdemli insan denirdi. Erdem sözcüğünü insan ve insanın etkinlikleri için ilk kullanan da Sokrates olmuştur. Ahlâki bir kullanıma kavuşmadan önce “bir varlığın yerine getirmesi gereken işlevi en iyi biçimde yerine getirmesi” olarak anlaşılan erdem, Homeros’un manzumelerinde “her tür üstünlük veya fazilet için kullanılmıştır” (MacIntyre, 2001a: 185).

İlhamını hocası Sokrates’ten alan Platon, değer felsefesine en çok önem verenlerdendir; pek çok diyalogunun da çeşitli değerlere ayrıldığı görülmektedir. *Ziyafet/Symposion*’da aşk ve bedii değerden, *Menon*’da erdemden söz eder. *Kritias* ve *Küçük Hippias*’da, kötülük yapmadaki hürriyet dolayısı ile ahlâk değerine dokunur; *Zyris*’de dostluktan, *Lakbes*’de cesareten söz eder. *Phaidros*’da güzelliği inceler. *Büyük Hippias*’da, mutlak

güzel ideasını anlatmak üzere iki diyalogu birleştirir ve tam estetik fikirlerini verir. *Timaios' da* "âlemin ruhu" görüşünü ortaya atar ve bütün değerleri bir manevî âlem içinde toplamağa çalışır. Platon, başka eserlerinde parçalar halinde olmakla birlikte *Parmenides* gibi diyaloglarında ideaları ve değer problemini toptan ele alır; Hakikat, güzellik ve iyilik değerlerini bütün olarak gören Platon'un diyalogları türlü manzaraları ile değer problemlerinin incelenmesine hasredilmiştir. Platon'a göre bütün idealar güzel, doğru ve iyi ideasında, o da Bir ideasında erir; her şey Bir'de birleşir, böylece idealar çeşitli değerleri ifade etmek bakımından birlik veya yetkinlik ideasında toplanırlar (Ülken, 2001: 187).

Varlıkları görülür ve düşünülür olarak ikiye ayıran Platon, görülür varlıkları, algının konusu kabul eder, bunlar oluş ile bozuluşa tabidirler, duyularla bilinebilirler. Düşünülür varlıklar/idealar ise, düşünmenin ve aynı zamanda *episteme*'nin konusudur, varlıklarını ve özlerini "iyi"den alırlar. Bu şekilde 'iyi' ile bilgi arasında bağı kurmuş olan Platon 'erdem'le de bilgi arasındaki bağı göstermiş olmaktadır (Platon, 2013: 269).

Erdemi mantık, etik ve estetik ile ilişkili olarak ele alan Aristoteles'te ise erdem, eudaimonia ile içsel bir bağıntıya sahiptir; eudaimonia insanın sahip olmuş olduğu en fazla tanrısal olan şeyin eyleminde gerçekleşir. Bu da insanda en fazla tanrısal olan şeyin, yani aklın kendisine en fazla uygun olan mükemmelliğidir (Aristoteles, 2012: 1178a 5).

Ahlaki eylemlerde araç-amaç ayırımına giden Aristoteles, kimi davranışların araç, kimi davranışların veya eylemlerin ise amaç kategorisi altında değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir; insanların davranış veya eylemlerinde peşinden koştukları iyi, temelde "kendisi için istenen" bir şey, kendisinden öte herhangi bir şeyin elde edilmesi için bir "araç olarak istenmeyen" şey olmak zorundadır. Başka eylemler için belki bir araç amaç ayırımı yapılamaz ama ahlak araştırmacısı için ahlaki eylemlerde bu göz önünde tutulmalıdır (Arslan, 2009: 244). Aristoteles'in, bir eylemin değerini ilk olarak eudamonia, ikinci olarak da nihai erek olan şeye, mutluluğa eriştirmesi bakımından sahip olduğu rol veya işlev açısından iyi veya kötü diye adlandırmasından onun Makyevelist bir düşüncede olduğu değil, sadece ahlaki amaçlar kadar onları gerçekleştirecek araçların da bir değerinin olduğu sonucu çıkarılabilir (Arslan, 2009: 247).

Sokrates, hiç kimse bilerek kötülük yapmaz derken bununla bilginin

eylemi belirleyen ilke olduğunu kastetmekteydi. Bunun biraz entelektüalizm içerdiği doğrudur. Nitekim Sokrates'in ahlakı, davranışlarda zihinsel, entelektüel ögeyi vurgulaması bakımından "entelektüalist" bir ahlaklıdır. Aristoteles bu manada ahlaki eylemi sadece bilgiye ve akla tabi kılmamakta onda arzunun da rolü olduğunu belirtmektedir; ancak aynı zamanda ahlaki eylemlerde özgürlüğün imkânına yer açmaktadır. O zaman akla ilk gelen acaba "Hiçbir insan bilerek ve isteyerek kötülük yapmaz. Kötünün nedeni bilgisizliktir" sözü hakkında Aristoteles ne düşünmektedir? Aristoteles'in bu sözü ve onun arkasında yatan görüşü kararlı bir şekilde reddettiği söylenebilir. Ona göre erdem de kötülük de bizim elimizdedir, iyi olan şeyi de kötü olan şeyi de tercih edebiliriz. Hiç kimse istemeden mutlu olmadığı gibi kötülüğün istemeyerek yapılması da söz konusu değildir. Aristoteles'e göre çoğu kez bilmenin kendisi bile gerçekte bir bilmeme değil, bir seçmedir. O halde Aristoteles'e göre, erdemsizliğin nedeni bilgisizlik değildir; insanlar bilerek ve isteyerek erdemi ve erdemsizliği seçerler (Aristoteles, 2012: III3 b15-III4 b 25).

Aristoteles'e göre Sokrates, tüm ahlaki erdemlerin bilgi formlarına inanıyordu; yani adaletin ne olduğunu bildiğimiz taktirde bundan çıkan sonuç adil olacağımızdı. Aristoteles'in kendisi ise, ahlaki erdemın söz konusu olduğu yerde en önemli şey onun ne olduğunu bilmek değil, fakat onun nasıl ortaya çıktığını bilmektir. Biz sadece cesaretin ne olduğunu bilmek istemeyiz, cesaretle de olmak isteriz (MacIntyre, 2001b: 28).

Her ne kadar Aristoteles'in farklı bazı düşünce ve yaklaşımları olmuş olsa da genel anlamıyla Antik Yunan'da bilgi ile değer arasındaki ilişki Sokrates ve Platon'un söylemi üzerinden yürüdüğü, bir anlamda bilgi ile değer arasında bir eşitlik anlayışının olduğu görülmektedir ve bu da **bilgi** = değer şeklinde formüle edilebilir (Ülken, 2001: 251). Bu eşitlik anlayışı, kimilerine göre, Francis Bacon'ın "Bilmek egemen olmaktır" yargısı kimilerine göre de Nietzsche'nin "güç istenci"yle değişmiştir. İleride temas edeceğimiz gibi, Michel Foucault'un iddiasına göre, Nietzsche'yle değişmiştir.

Grekler metafizik iddialarına rağmen içkinlik düşüncesi içinde idiler; çünkü bütün değerler, hakikat sorusu içinde toplanıyordu. İyi-kötü onlarda doğru-yanlış ile ölçülüyordu. Sokrates'in "bilgi erdemdir" hükmünde de bu belirgin bir şekilde görülmektedir. İyi adam, doğru gören, kötü adam

yanlış görendir. Ortaçağ'da ise, bilgi ve değer eşitliği kaybolarak, bir anlamıyla bilgi değer egemenliğine girmiş, değer alanını belirleyen de din olmuştur. Böylece değer bilgidir değil, bilginin değerden beslenmekte olduğu anlayışı oluşmuştur. Bu da bir anlamıyla “Bilgi<Değer” anlayışına karşılık gelmektedir.

Bu bakış açısına göre bilgi alanı değerden dardır; değer akılla kavranmayınca, buradan akıl-dışı ve mistik değer görüşü de doğabilir. İyilik-kötülük bilgi ile belirlenmeyince kökleri tamamen mistik olarak kalır. İkisi de aynı akıldışı asıldan gelir ve birbirine karşıt iki kutup halini alırlar. Bu düşüncenin modern felsefede Pascal ve Kierkegaard'da devam ettiği görülmektedir. 17.yy düşüncesinin bir temsilcisi olarak kabul edilen Pascal, Descartes'in töz düşüncesine itiraz etmez iken, kalbin verilerinin akıl düzleminde bütünüyle anlamlandırılmayacağını savunmuştur. Aynı şekilde Kierkegaard da, Hegel'in “akli olan gerçektir, gerçek olan aklidir” (Hegel, 2004: 29). savunusuna varoluşun bütünüyle aklileştirilemeyeceği gerekçesiyle itiraz etmiştir.

Ortaçağın sonları ve Rönesans'la birlikte uç veren bilimsel görüşte ise, bilgi-değer ilişkisinde paradigmanın değiştiği ve değer bilginin egemenliğine girmeye başladığı görülmektedir. Bunu da “Bilgi>Değer” şeklinde formüle etmek mümkündür. Bunun sonucu olarak değer, ampirik veya rasyonel bilginin özel bir hali gibi görülür olmuş ve bilgi ilkelerine göre incelenebilir hale gelmiştir. Fakat burada hakikat olan değer değil, gerçekler arasında bir çeşit gerçek olan değer söz konusudur (Ülken, 2001: 251-252).

II

“Bilgi>Değer” formülasyonunun anlam alanını genişleten paradigma değişiminde Francis Bacon'ın “Bilmek egemen olmaktır” önermesinin hiç şüphesiz önemli bir yeri vardır. O'nun yaşadığı dönem, bilimsel gelişmelerin ivme kazandığı bir evredir. Bacon, soyut kavramlardan ziyade somut kavramlar üzerinde incelemeler yapmış, çalışmalarının büyük bir kısmını ise doğa ve insan konularına ayırmıştır. Bunu yaparken de dini söylemle de çatışmamaya özen göstermiştir. Ona göre, Hıristiyanlığın kurtuluşa ilişkin, vahiyleri, satrançtaki genel kurallar gibi tartışma götürmez biçimde değişmezdir. Bacon'a göre, doğayı anlamak ve keşfetmek için bilgi

şarttır. İnsanlar özünde doğayı anlayabilecek güce sahiptir ama anlamak için çaba ve özen göstermeye ihtiyaçları vardır.

Siyaset felsefesi bağlamında ütopyacı gelenek içinde yer almasına rağmen Bacon, en iyi politik düzenin ancak doğaya egemen olma yolunda önemli birtakım ilerlemeler kaydedildikten sonra tasarlanıp hayata geçirilebileceğini ve insanların sadece bilgi yolundan böyle bir ilerleme gerçekleştirdikten sonra ancak neyi istemelerinin doğru olduğunu anlayacaklarını savunur. Kendi geliştirmiş olduğu yeni tümevarım yöntemiyle doğaya egemen olunabileceğini düşünen Bacon, ütopyasıyla ilgili olarak açık seçik bir vizyona sahip olmanın dışında, esasları böyle bir ütopyaya, ideal bir düzene taşıyacak devlet ya da politik toplulukla da meşgul olmuştur (Cevizci, 2011: 458-459).

Bacon'a göre, "insan hakimi ve yorumlayıcısı olduğu tabiatı hem nesnelere hem de zihni inceledikten sonra ve yaptığı gözlemler kendisine izin verdiği ölçüde anlayabilir ve onunla baş edebilir" (Bacon, 1999: 7). O zaman bilim adamının görevi doğaya ilişkin doğru ve güvenilir bilgiler elde etmektir. Bunun yolu da gözlem ve deneye dayanan tümevarımdır. Tümevarım bize nedeni verecektir. Bacon'a göre, "Nedenin bilinmemesi, sonucu olumsuz yönde etkileyeceğinden, bilgi ile insan gücü eş anlamlıdır. Çünkü tabiat, sadece yine tabiat kurallarına uyulursa kontrol altına alınabilir" (Bacon, 1999: 138). Öyleyse bilim yapmak formu -kanun- araştırmaktır. Bilim adamının görevi "kanunları" başka bir deyişle kesin bilgiyi bulup ortaya çıkarmaktır; bilimde ilerleme de ancak bu şekilde sağlanabilir. Bu ise, insanlığın kurtuluşu için önemlidir; çünkü bilimle insanlığa yararlı birçok yeni buluş sağlamak olanaklıdır (Topdemir, 1999: 60).

Ortaçağ'dan itibaren doğanın kısmen incelenmesi belli bir fayda getirmişse de doğa, doğru bir biçimde anlaşılammıştır. Bu durum doğanın incelenmesinde tümevarım yönteminin modern bilim kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bacon, bu tespitiyle kendi dönemindeki yetersizliklerin farkında olduğunu ve yapılması gerekenleri bir anlamda incelenen doğanın tüm incelenmeyen diğer kısımlarıyla birlikte değerlendirmesi gerektiğini öngörmüştür. Bacon, bu yeni dönemde bilimin ilerlemesi bilgi ve felsefedeki yetersizliklerin geçmişten gelen gelenekçi anlayıştan kaynaklanan farklılıkları da tespit etmiş, yeni bilim ve yöntemleri oluştururken duraklatıcı yaklaşımlardan uzak, ilerlemeye yöne-

lik keşiflere ve icatlara açık tutmuştur. Doğaya “Bilmek egemen olmaktadır/Bilgi güçtür” perspektifinden yaklaşılması, geleneğin tümel ve teorik bilme tarzından bir kopuşa da işaret etmektedir. (Thilly, 2007: 48-49).

Bacon’ın ısrarla savunduğu şey, tabiat ve eşyanın prensipleri hakkındaki soyut fikirlerin ne olduğunu bilmekten ziyade, doğanın görünen gerçekliğine yönelmek daha önceliklidir; nitekim birincisi insanlar için pek az öneme sahiptir. Bu sebepten ilk felsefe ile metafiziği birbirinden ayıran Bacon, beşeri bilimler alanını soyut, spekülâtif metafizik düşünceden ayırmış olmaktadır (Weber, 1991: 209).

III

20.Yüzyılın bir düşünürü olan ve bilgiyi iktidarla/güçle ilişkisi açısından çözümleyen bir diğer filozof M. Foucault’dur. O, Heidegger ile birlikte Nietzsche’nin iki büyük mirasçısından biri kabul edilir. Kendi deyimiyle Foucault, Nietzsche’nin gölgesinde, yaşanan olaylara karşı kendi duruşunu sergileyen, tutum ve strateji geliştiren bir çözümlemecidir; (Foucault, 2012: 173), düşünceleri de ağırlıklı olarak, “bilgi ile iktidarın, hakikatin sorgulanması ve hakikat ile iktidarın ara yüzeyini” ortaya çıkarmak, hakikati oluşturan özne, bilgi, birey, iktidar ve bilgi-iktidar konularına yoğunlaşmaktadır (Foucault, 2012: 173). Esasında Foucault’nun derdi bilgi-iktidar söylemini çözümlemek olsa da araştırmalarının genel teması ne tek başına iktidar ne de bilgi değil, öznedir (Foucault, 2016b: 58).

“Bilgi iktidardır” önermesi, Foucault’nun ismiyle çok özdeşleşmiştir; ancak onun kastı, bu ifadenin ilk akla gelen anlamı değildir; bütünüyle bunlar arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Nitekim şöyle der: “Bilgi ve iktidar özdeş olsalardı, onları incelemeydim ve sonuçta böyle bir yorgunluğa katlanmazdım. İlişkilerini sorunlaştırmam bile onları özdeş kalmadığımı açıkça kanıtlar” (Foucault, 2001: 53).

Foucault’da bilgi-iktidar ilişkisi iki açıdan ele alınabilir; birincisi, bilgiyi merkeze alan bilginin ne gibi iktidar etkilerinin olduğu, bilginin iktidara nasıl tesir ettiği düşüncesidir; bu şekilde kurulacak denkleminin ağırlık merkezinde bilgi vardır. İkincisi ise, iktidarın bilgiyi nasıl kontrol edip kendisi için araçsallaştırdığıdır.

Foucault, bilimsel alanlar için söz konusu edilebilecek ve yüzeysel olan bilgiyi “bilme”, bilimsel olmayan ama derinlemesine olan arkeolojik çözümlemenin konusu olanı ise “bilgi” sözcüğü ile karşılar. İlki, araştırmayı yapan özne hiç değişmediği halde bilinebilir nesnelere çoğalmasına,

giderek daha anlaşılır kılınmasına olanak tanıyan bir süreç iken; ikincisi öznenin bilmek için gösterdiği çaba aracılığıyla değişime uğradığı bir süreçtir (Foucault, 2004: 87).

Ian Hacking “Foucault’nun Arkeolojisi” adlı makalesinde, “İktidarla bilgi arasında hangi ilişkiler vardır?” sorusuna; “birincisi, bilgi iktidarda olanların kendi amaçları doğrultusunda kullanabilecekleri bir araçtır, ikincisi yeni bir bilgi yeni bir iktidar tipini kullanan yeni bireyler ya da kurumlar sınıfına yol açar” şeklinde iki cevap verileceği ama bu iki cevabın da doğru olmadığı görüşündedir (Hacking, 2010: 311-312).

İktidar kavramını makro ve mikro ayrımına tabi tutarak ele alan Foucault, makro iktidarla devleti; mikro iktidarla ise tüm insan ilişkilerini kasteder. Foucault, *insanların çoğunun iktidardan makro iktidarı anladığını, oysa kendisinin analizini yapmaya çalıştığı şeyin mikro iktidar olduğunu belirtir. Ona göre bir toplumda mikro iktidarlara var değilse, makro iktidar da kendini gerçekleştiremez. Makro iktidar pek çok şeyi mikro iktidardan araçtan eliyle yürütür. İktidardan söz edildiğinde insanların aklına bemen bir siyasi yapı, bir hükümet, bakım bir toplumsal sınıf vb gelir. İktidar ilişkileri terimini kullandığımda Foucault’nun düşündüğü şey, bütün insan ilişkileridir. Nitekim ona göre, iktidar bir kişinin başkasının davranışlarını yönlendirmeye çalışması doğrultusunda onunla kurduğu ilişkidir*” (Foucault, 2016b: 236). Kısaca Foucault’ya göre:

İktidar ilişkileri bir kadınla bir erkek arasında, bilen ile bilmeyen arasında, ana baba ile çocuklar arasında ailede vardır. Toplumda binlerce iktidar ilişkisi ve sonuç olarak güç ilişkileri, dolayısıyla küçük çatışmalar, bir anlamda mikro mücadeleler vardır. Bu küçük iktidar ilişkilerinin genellikle büyük devlet iktidarı tarafından ya da büyük sınıf tahakkümü tarafından yukarıdan yönetildikleri, teşvik edildikleri doğru olsa da, ters yönde, bir sınıf tahakkümünün ya da bir devlet yapısının ancak tabanda bu küçük iktidar ilişkileri varsa iyi işleyebileceğini söylemek gerekir (Foucault, 2012: 176).

Felsefe tarihinde bilginin araç gibi görülmesi ilk dönem Sofislerle olmuştur. Bunlar, Protagoras, Gorgias gibi okul geleneğinden gelmeyen ancak yaşamaya ve öğrenmeye karşı ortak bir duruşu paylaşan bir grup filozoftur. Aslında “sophistes”, ilk dönemde olumsuz bir anlam ifade etmez, tam tersine birinin “sofist” diye çağrılması iyi karşılanır. Onlara karşı algının olumsuz hale dönüşmesi para karşılığında ders vermeleri, bilgiyi araçsallaştırmalarıdır. Bunun anlamı, kendini para karşılığında satmak, kazanç sağlamak için aklını zekası değer olmanın ötesinde bir şeye araç kılmasıdır. Diğer taraftan Sofistler, retorik vb dersler üzerinden de toplumda birleşimini güç ve konum elde etmeye teşvik etmekteydiler. Sonuçta bütün bu eylemlerin

temelinde bilginin bir değer kaygısı gütmeyen amaç doğrultusunda kullanılmak istenmesi, insan ilişkilerinde güce, iktidara dönüştürülmesi gayreti söz konusudur.

Foucault'da bir anlamda bina dikkat çekmektedir. Ona göre, felsefe tarihinde bilgi-iktidar ilişkisi söyleminin politik bir özellikte olması sofistlere dayanmaktadır. Sofist için bir söylemin doğru ya da yanlış olması önemli değildir; önemli olan karşısında kendisiyle polemige gireni alt etmekte işe yarayıp yaramadığıdır; çünkü Sofistler için çok şey biliyor olmak itibar, şeref ve iktidar sahibi olmak demektir.

Yukarıda değinildiği üzere, Sofistlerin çağdaşı olan Sokrates ve öğrencisi Platon için bilgi, polemik için değil, salt bir değer ifade ettiği için öğrenilmeli ve araştırılmalıdır; çünkü bilgi başlı başına iyi bir şeydir ve Platon'da da "bilgi" bir iktidar tutkusundan değil saf hakikat arayışından kaynaklanmaktadır; bu yüzden onu *episteme* olarak ifade etmiş ve "iyi" ile ilişkilendirmiştir. Sokrates'ten Nietzsche'ye kadar olan dönemde bilginin başlı başına bir değer olarak görüldüğünü ve bilgi ile iktidar arasındaki bağın koparıldığını savunan Foucault, Nietzsche'nin "güç istenci"yle paradigmanın giderek farklılaştığı düşüncesindedir. Nitekim bunu da şöyle ifade etmektedir: "Nietzsche, felsefi söylemin temel hedefini iktidar ilişkisi olarak koymuş kişidir." (Foucault, 2012: 37).

Nietzsche'de istenç, gerçekliği kuşatma, bir kavrayış ilkesidir ve istençten yola çıkarak istenç-tutkular, istenç-fantazm çiftlerinin kavranabileceğini düşünülmektedir. Bilme istenci, güç istenç, tüm bunlar Batı'daki geleneksel istenç kavramını tamamen altüst etmiş durumdadır. Foucault'ya göre Nietzsche, istenç kavramını altüst etmekle yetinmedi, bilgi, tutkular ve istenç arasındaki ilişkileri de altüst etti (Foucault, 2016a: 245).

"Bu dünya güç istencidir" diyen Nietzsche'nin düşüncesinde, özne ya da nesne, etkinliğinden, eyleminden, dolayısıyla güç istencinden başka bir şey değildir. Nietzsche'nin terminolojisinde her şey bir güç merkezi, her güç merkezi bir istenç, bir egemen olma istenci olarak da güç istencidir. Dolayısıyla her şey başka bir istenç üzerinde etkide bulunmak, egemen olmak ister; (Nietzsche, 2003: 36); güç, sonradan sahip olunan bir şey değil, o şeyin doğasında bulunan nitelik ve etkinliğin bizzat kendisidir; başka bir ifadeyle, gücün niteliği, etkinliği ya da ölçüsü, o şeyin ta kendisidir. Sonuç olarak yaşamın kendisi, güç istemidir. (Nietzsche, 2003: 28).

Foucault'ya göre, Nietzsche'nin savunularının aksine filozoflar Antikçağ'dan beri, aşırı iktidar yoğunlaşması olan faşist ve komünist tipi iktidar yapılanmasına

karşı bir duruş sergilemişler ve bunu da üç şekilde ortaya koymuşlardır. İlk olarak, filozof bir sitede iktidarın nasıl uygulanacağına ilişkin yasaları belirleyen, iktidarın korkusuzca uygulanabileceği yasal sınırları gösteren bir anti –despot idi ve bu dönemin sembol ismi yasa koyucu Solondan başkası değildi. İkinci olarak, filozof hükümdarın siyasal danışmanlığını yaparken, yönetimi sırasında iktidarı kötüye kullanmasına engel olabilecek bilgeliği ve erdemi ona öğreten anti-despot idi. Pedagog filozof rolünün bu oyuncusu hiç kuşkusuz Tiran Denys'i bu amaçla ziyaret eden Platon'dan başkası değildi. Üçüncü olarak da, filozof, iktidar kendisinin ve öteki insanların üzerinde ne kadar kötüye kullanılırsa kullanılsın, felsefi düşünce ve uygulamalarında iktidar karşısında bağımsız ve filozof olarak kalacağını söyleyen bir anti-despot idi; iktidar karşısında Kinik filozoflarının tutumu da böyleydi. Foucault, bu üç filozof tipinin dönüp dolaşıp birbirinin yerini aldığını, filozof ile hükümdar ve felsefi bilgi ile iktidar uygulaması arasında anlamlı bir karşıtlığın ortaya çıktığını savunur.

Foucault'ya göre, Antikçağ yasa koyucu hükümdar danışmanı ve pedagog filozoflara tanık olduğu halde asla Platoncu sitelerin kuruluşuna tanıklık etmemiştir; Büyük İskender Aristoteles'in öğrencisi olduğu halde, kurduğu imparatorluk kesinlikle Aristotelesçi olmamıştır; aynı şekilde Stoacılık Roma İmparatorluğu döneminde düşünsel ve toplumsal hayatta son derece etkili olmakla birlikte, Roma İmparatorluğu asla Stoacı bir karakter kazanmamıştır (Foucault, 2016a: 197).

MÖ ikinci bin yılın sonu birinci bin yılın başlarında Doğu Akdeniz Avrupa toplumlarında egemen olan siyasal iktidarların her zaman kral ve çevresindekilerin dışında kalan toplumsal gruplara aktarılmaması gereken bir anlayışın olduğu yönünde bir görüşe sahip olduğunu savunan Foucault, bu dönemde, bilgi ile iktidarın tam olarak birbirine denk ve bağlantılı olduklarını, iktidar olmadan bilginin ve bilgi olmadan da siyasal iktidarın olamayacağını düşünlüğünü (Foucault, 2015: 197); sonraki dönemde ise, bilgi ile iktidar arasında bir çatışmanın bulunduğu şeklindeki Platon'la başlayan Batı Miti'nin, Nietzsche'ye gelinceye kadar da egemenliğini sürdürdüğünü ve bunun "Bilginin ve bilimin saf hakikatlerinin buldukları yerde siyasal iktidardan söz edilemez." şeklinde formüle edildiği görüşündedir (Foucault, 2015: 198).

Foucault'ya göre, her bilginin arkasında kesinlikle bir iktidar mücadelesinin yattığı yönündeki iddia, siyasal iktidarın bilgiden bağımsız olarak değil de, bilgi ile iç içe geçmiş halde bulunduğu işaret ettiğini öne süren Nietzsche'nin kaleme aldığı eserlerinin pek çoğunda mevcuttur ve ona göre, Nietzsche'nin yıkmayı hedeflediği

şey de budur (Foucault, 2015: 171). “Nietzsche, Felsefi söylemin temel hedefini iktidar ilişkisi olarak koymuş kişidir” (Foucault, 2012: 37) diyen Foucault, Nietzsche’nin bilgiyi asla kin, çatışma, iktidar gibi kavramlardan bağımsız olarak düşünmediğini, fakat diğer taraftan bilginin özüne çatışma ve iktidar ilişkilerini yükleyen siyasetçilerin söylemlerine de bakmak gerektiği kanaatinde (Foucault, 2015: 177).

Foucault’nun iddiası, Platon’dan bu yana insanı konu edinen alanlar ya bilgiye konu olmaya değer görülmemiş ya da bu alanlar sanki doğa bilimsel bir alan gibi ele alınmıştır. Yani insan bir nesne ve cansız varlık konumuna indirgenmiştir. Dolayısıyla Foucault için bilgi-iktidar arasındaki ilişki dikkate alındığında temel sorunlardan birini insan bilimlerinin epistemolojik statüleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda Foucault’nun karşı çıktığı şey, pozitivist paradigmayla inşa edilmiş olan psikiyatrinin meseleyi, biyoloğun hücreyi analiz edişi gibi ele almış olmasıdır; oysaki bu iki bilgi dalının “bilimselliği” aynı düzeyde değildir; biyolojinin epistemolojik temeli oldukça sağlamken, psikiyatrinin epistemolojik temeli epeyce kuşkuludur. “*İnsani alanda bir şey gerçekten bilinmek isteniyorsa, filozoflara değil siyaset aktörlere yaklaşmak mücadele ve iktidar ilişkilerinin ne olduğunu anlamak gerekir*” (Foucault, 2015: 174); çünkü bilginin ne olduğunun sadece bu mücadele ve iktidar ilişkilerinde, insanların kendi aralarında birbirlerinden nefret etme, birbirleriyle mücadele etme, birbirleri üzerinde tahakküm kurma ve birbirlerinin üzerinde iktidar uygulamaya çalışmalarıyla anlaşılabilir (Foucault, 2015: 176).

Foucault’ya göre, insan bilimlerinin doğa bilimlerine öykünerek kullandıkları “rasyonellik”, “doğruluk” ve “yanlılık” kriterleri *tarihsel* ve *kültürel*dir. Yaşanılan toplumsal koşullardan yola çıkılarak elde edilebilir; çünkü tarih bu olayların ve bilginin epistemolojik değerini belirleyen biricik ölçüttür. Dolayısıyla insan bilimlerinin, her zaman ve her çağ için genel geçer bir gerçeklikmişçesine, söylemlerine bilimsellik süsü vererek ve bilimin Modern Çağ’daki otoritesinden yararlanarak, toplumu etki altına alma ve yönlendirme çabaları ciddi bir iktidar-bilgi sorunu oluşturmaktadır (Keenan, 1987: 28-29).

*Foucault, psikiyatrinin bilgiye nasıl iktidarı kullanma hakkı verdiği*ne Sovyetler Birliği döneminde rejim muhaliflerine yapılanları örnek gösteririr; bu dönemde muhaliflerin çoğu, psikiyatr raporları ile zihinsel özürülü ya da deli olarak görülmüş ve tımarhanelere tıkmıştır (Foucault, 2015: 107). Bu, iktidarın hukuk aracılığıyla yapmadığı tahakküm kurma işlevini, “bilimsel raporlar” adı altında kolaylıkla yapabildiğini, epistemolojik temeli çürük olan psikiyatrinin, tımarhane hastahane görünümü vererek ve kendini doğa bilimsel yöntemle iş gören tıbbi

dayandırarak kendisine bir tür bilimsellik görüntüsü kazandırmaya çalıştığını göstermektedir (Foucault, 1984: 13).

Bilginin iktidara/güce dönük işlevsellik kazanmasında Francis Bacon'ın "bilmek egemen olmaktır" yargısının payı büyüktür. O, bunu söylerken ilişkiyi ağırlıklı olarak pozitif bilimler bağlamında kurmamaktadır; ancak ilerleyen zamanda doğa bilimlerinde olduğu gibi, siyaset ekonomi ve insan bilimlerinde de gerçekten yenden bir doğuş gerçekleşmeye, yöneticiler yönetilecek olanlar üzerinde bilgi olmadan iktidarın uygulanamayacağını anlamaya başlamışlardır.

Buraya kadar yürüttüğümüz tartışmadan da anlaşılacaktır ki Foucault, "bilgi iktidarın dışında oluşur" anlayışına taraf değildir; çünkü bilgiyi yaratan, belirleyen iktidardır. İktidar olmadan bilgi oluşmaz, diğer taraftan bilgi olmadan da iktidar ikame olunamaz. Bu noktada Foucault, insan bilimlerinin iktidarı güçlendirdiği tezini gündeme getirir ve pozitivistlerin iddia ettiği aksine bilginin, nesnel ve tarafsız ya da Marksistlerin iddia ettiği gibi insanı özgürleştirici olmadığı görüşündedir; iktidarı ayakta tutan güçtür ve iktidara bağlı olmadığı düşünülemez (Orkunoglu, 2007: 225-226).

Foucault'nun çözümlemesine göre, egemenin bilgiyle olan birliğinin parçalandığı Antik Yunan'da iktidar cahillikle, bilgisizlikle, bilinçsizlikle, unutmayla ve karanlıkla suçlanmıştır (Foucault, 2015: 198). Sophokles'in Oidipus metnine bakılacak olursa diyor Foucault, Kral Oidipus kendi geleceğini belirleyecek hakikatin ortaya çıkarılmasında bir köleye muhtaç olur. Konumuzla doğrudan bir alakası olmamakla birlikte kölelik, Sofokles sonrası Yunan toplumunun kurumsallaşmış bir gerçeğidir; gücü, iktidarı konsolide eden bir işlevselliğe sahiptir. Nitekim Aristoteles düşünceğine göre köleler çalışarak yurttaşlara erdemli bir hayat sürmek için gerekli boş zamanı sağlayıcı işleve sahipti (Aristoteles, 1946: 173-174) ve felsefe ile ilgilenen bir yurttaş ancak köleler sayesinde kendilerini felsefe veya siyasete verebilirlerdi (Aristoteles, 1944: 20).

Foucault'ya göre, Antik Yunan egemenleri ve onları izleyen bütün Batı monarşileri de her şeyin bilgisine sahip olan Doğu'nun mistik krallarının "hünerlerinden" yoksun olduklarından, iktidarlarının devamlılığını sağlamak için bilgin ve filozofların yardımına ihtiyaç duymuşlardır. Böylece bilgi ile iktidar birbirinden ayrı şeyler olarak düşünölmeye başlamıştır. Bu noktada bilgi ile iktidar arasında bir gerilimin yaşandığını düşünen Foucault, Platon'un epistemeye bakışının bilgi ile iktidar arasındaki ayrılığı köklü bir biçimde derinleştirdiği görüşündedir (Foucault, 2015: 198).

Foucault'ya göre, felsefe tarihinde ilk olarak Bacon'ın "Bilmek ege-men olmaktır" ve Nietzsche'nin "güç istenci" söylemiyle kurulmaya başla-yan bilgi iktidar ilişkisinin oluşmasında ikinci önemli faktör Fransız İhtilali'dir (Foucault, 2016a: 244). Yeni dünyada, kendisini cumhuriyet olarak tanımlayan bir yönetim biçimi doğmuş, "ulusçuluk" ve "ulus-devlet" gibi kavramların içini de felsefe ve ideolojiler doldurmuştur. Modern devletlerin kendilerini sağlam bir yere oturtmak için başvurdukları filozoflar, sosyal bilimciler ve ideologlar olmuştur. Netice itibarıyla bilginin yeni iktidar sistemlerindeki rolü tarihin hiçbir döneminde olmadık biçimde önem kazanmış; buna bağlı olarak da bir bilgi, ideoloji olarak siyasal bir proje haline gelmiştir (Foucault, 2016a: 245).

Bu ve benzeri değerlendirmelerle Foucault, iktidar ile bilginin karşılıklı olarak birbirlerini dönüştürücü birer etkileşim içinde olduklarını dile getirmektedir. Nite-kim ikisi arasında bağlantılı bir bilgi alanı oluşturmadan iktidar ilişkileri olamayacağı gibi, aynı şekilde iktidar ilişkileri olmadan da bir bilginin ve bilgi alanının var olma-sından söz edilemez (Foucault, 2000: 64). İktidar, nasıl ki konumunu korumak için egemenliği altında bulundurduğu halkına zenginlik üretmek zorundaydı, aynı şekil-de onlar için bilgi ve gerçeklik de üretmek zorundadır (Foucault, 2002: 38).

IV

Buraya kadar yürütülmüş olan tartışmanın epistemik ağırlıklı olmasının yanın-da değer ve siyaset felsefesi temelinde yürütüldüğü açıktır. Farklı değerlendirmelere rağmen sokratik düşüncenin, felsefe tarihinin geniş bir alanında karşılık bulduğu ve erdem ağırlıklı bir anlayışın yer tuttuğu da aynı bir gerçektir. Sokrates'in "Erdem bilgidir" aforizması çok yönlü tartışılmış olmasına rağmen bu yargı, kimi eylemler için "öyleyse bilgi erdemini ortaya çıkarılması işlevini neden gerçekleştirememiştir?" diye de sorgulanmıştır. Bazıları, erdem ile bilgi arasında kurulmuş doğrudan bir ilişkinin neden vurgulandığı şekliyle ortaya çıkmamasını, eylemde bulunanın, yaptığı şeyin kötü olduğunu düşünememiş olmasına bazıları da samimiyet eksikliği şeklinde değerlendirmişlerdir. Kimileri ise, filin sonradan ortaya çıkan sonuçlarını dikkate alarak, eylemde bulunanın, başta yeterince bilgiye sahip olamamasına bağlamışlar; şayet erdemini bilgi olduğunun Sokrates kadar farkında olabilmiş olsaydı istenilen doğru davranışı gerçekleştirebilirdi diye de eklenmiştir. Netice itibarıyla erdemle bilgi arasında kurulan bu ilişki tarihte tartışılmış ve tartışılmaya devam edecektir.

Ortaçağ'da ise bilgi, bir bakıma erdeme götürücü araç konumuna itilmiştir. Böylece felsefenin bilgeliği sevmeye ya da hikmetin peşinde koşma iddiası, yani philo-

sophia, değer uğruna değersizleştirilmiştir. Felsefeye karşı olan bu bakışın egemen olduğu dönemdeki felsefe geleneğinin seyri de ortadadır. Kabul etmek gerekir ki bu dönemde hikmetten değil saplantılı bir hakikat anlayışından söz etmek daha doğru olur. Bu dönem için spesifik bir örneklem üzerinden tartışmayı genişletmenin de çok bir anlamı yoktur. Francis Bacon'ın söylemiyle paradigmanın değişmeye başladığı iddiası ise, esasında söylemle beraber değere bakışın değişimini de ortaya koymaktadır. Nitekim sonraki dönemlerde bilgi ile bilimin özdeşleşmiş olduğunu pratikte bunu teyit etmektedir. Pozitivizm/Olguculuk, Viyana çevresi ve Yeni Olgucu söylemlerde bunu görmek mümkündür. Bu süreçler zarfında bilim ya da bilmenin değer alanını ne kadar görünüre indirgediği ise malumdur.

Foucault'nun yaptığı ise tarihi süreç içinde oluşan söylemin çok boyutlu analizidir. Sokrates, Bacon ve Nietzsche'nin söylemlerindeki "erdem, güç ve istenç" in gaye olması fikrinin Foucault'da karşılığının olmadığı açıktır. Nitekim kendisi de "benim işim söylemin analizidir" diyerek düşüncesini ortaya koymuş durumdadır.

Kaynaklar

- Akarsu, B. (1962). Sokrates'te Erdem Düşüncesi. *Felsefe Arşivi*, 13.
- Aristoteles (1944). *Politika*, cilt 1 (çev. N. Berkes). İstanbul: Maarif Vekaleti.
- Aristoteles (1946). *Politika*, cilt 2 (çev. N. Berkes). İstanbul: Maarif Vekaleti.
- Aristoteles (2012). *Nikomakhos'a Etik* (çev. S. Babür). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Arslan, A. (1994). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Arslan, A. (2009). *İlkçağ Felsefesi Tarihi: Aristoteles*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bacon, F. (1999). *Novum Organum* (çev. S. Önal). Ankara: Doruk Yayınları.
- Cevizci, A. (2011). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Confrod, F. M. (2003). *Sokrates'ten Önce ve Sonra* (çev. U. C. Akın). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Foucault, M. (1984). The Political Technology of Individuals in Technologies of Self. *The Foucault Reader* (trans. C. Hubert). New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1988). *Politics, Philosophy, Culture* (ed. E. L. D. Kritevan). London: Routledge.
- Foucault, M. (2000). *Hapishanenin Doğuşu* (çev. M. Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi.

- Foucault, M. (2001). *Yapısalcılık ve Post Yapısalcılık* (çev. Ü. Umaç, A. Utku). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Foucault, M. (2002). *Toplumı Savunmak Gerekir* (çev. Ş. Aktal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (2004). *Marx'tan Sonra* (çev. G. Aksay). İstanbul: Chiviyazıları.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü* (çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2015). *Büyük Kapatılma* (çev. I. Ergüden, F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2016a). *Entelektüelin Siyasi İşlevi* (çev. O. Akınhay, I. Ergüden, F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2016b). *Özne ve İktidar* (çev. O. Akınhay, I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hacking, I. (2010). Foucault'un Arkeolojisi. *Foucault* (çev. V. Urhan). İstanbul: Say Yayınları.
- Hegel, G. F. (2004). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* (çev. C. Karakaya). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Keenan, T. (1987, February). The Paradox Power and Knowledge. *Political Power*.
- MacIntyre, A. (2001a). *Erdem Peşinde* (çev. M. Özcan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- MacIntyre, A. (2001b). *Ethik'in Kısa Tarihi* (çev. H. Hünler, S. Zelyut). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Nietzsche, F. (2003). *İyinin ve Kötünün Ötesinde* (çev. A. İnam). İstanbul: Say Yayınları.
- Orkunoğlu, Y. (2007). *Nietzsche ve Postmodernizmin Gerçek Yüzü*. İstanbul: Ceylan Yayınları.
- Platon. (2013). *Devlet* (çev. S. Demir). İstanbul: Ataç Yayınları.
- Thilly, F. (2007). *Yunan ve Ortaçağ Felsefesi* (çev. İ. Şener). İstanbul: İzdüşüm Yayınları.
- Topdemir, H. G. (1999). Francis Bacon'un Bilim Anlayışı. *Felsefe Dünyası*, 30.
- Urhan, V. (2013). *Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2001). *Bilgi ve Değer*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Weber, A. (1991). *Felsefe Tarihi* (çev. H. V. Eralp). İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Öz: Bazı kavramlar merkeze alınarak bir okuma yapmak istendiğinde düşünce tarihinin bütününe dönük kavrayışa ulaşılabilir; varlık, bilgi ve değer bunlardan bazılarıdır. Bizim amacımız felsefe tarihinin bu ve benzeri kavramlar üzerinden bir okumasını yapmak değildir. Gayemiz, erdem, güç, iktidar kavramlarının epistemik ilintileri üzerinden bir tartışma yürütmek, Batı düşüncesi açısından bir iz sürmektir. “Erdem, güç, iktidar” kavramları ilk çağrışımları itibariyle birincisi etiğin, diğer ikisi ise siyaset felsefesinin alanına girmektedir; ancak “erdem bilgidir, bilgi egemen olmaktır/güçtür, bilgi iktidardır” önermelerinde görüldüğü üzere bilgi ortak kavramdır. Malum bu ifadelerin ilki Sokrates’e, ikincisi Francis Bacon’a üçüncüsü de Michel Foucault’ya aittir. Dolayısıyla tartışmamız bu üç filozofun görüşleri temelinde bilgi, değer ve siyaset felsefesi temelinde olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Erdem, güç, iktidar, bilgi, değer, epistemik paradigma.

